

Continuïteit van pleegzorg

Mariska Zoon

Colofon

Heeft u vragen naar aanleiding van deze publicatie?
Neem dan gerust contact met ons op.

Nederlands Jeugdinstituut

Postbus 19221, 3501 DE Utrecht
Telefoon: (030) 230 63 44
www.nji.nl/pleegzorg

Stichting Kinderpostzegels Nederland

Schipholweg 97
2316 XA Leiden
Telefoon: (071) 525 98 00
www.kinderpostzegels.nl

Auteurs

Mariska Zoon
Utrecht, september 2014

Fotografie

Martine Hoving

Inleiding

Continuïteit en voorspelbaarheid zijn belangrijk voor de ontwikkeling van een kind. Het is dan ook van belang dat overplaatsingen binnen pleegzorg zoveel als mogelijk worden voorkomen (Social Care Institute of Excellence, 2004). Toch is bij ongeveer dertig procent van de pleegzorgplaatsingen sprake van een ongunstige (ongeplande) voortijdige beëindiging van de pleegzorgplaatsing (Strijker & Zandberg, 2001). Er wordt in dat geval gesproken over een breakdown.

Deze review gaat over continuïteit van pleegzorg. Continuïteit houdt zowel het bevorderen van de stabiliteit en duurzaamheid van de plaatsing als het voorkomen van een breakdown in. Allereerst gaat de review in op de stabiliteit van een pleegzorgplaatsing en worden de gevolgen van verplaatsingen beschreven. Vervolgens wordt dieper ingegaan op breakdown en de factoren die hiermee geassocieerd zijn. Daarna wordt op een rij gezet hoe continuïteit van pleegzorg kan worden gewaarborgd en tot slot sluit de review af met een samenvattende conclusie.

Deze review is grotendeels gebaseerd op de Richtlijn Pleegzorg (De Baat, Van den Bergh & De Lange) en is daarnaast aangevuld met resultaten uit een literatuursearch die is uitgevoerd door het ADOC. De methode die is gebruikt voor de literatuursearch is te vinden in de bijlage.

Een (on)stabiele leef- en opvoedingssituatie

Op 1 januari 2013 verblijft 69 procent van de pleegkinderen langdurig, dat betekent dat zij langer dan een jaar bij pleegouders verblijven (Pleegzorg Nederland, 2014). Het doel van langdurige pleegzorgplaatsingen is het bieden van een stabiele leef- en opvoedingssituatie. Hieraan ligt de gedachte ten grondslag dat continuïteit in de leef- en opvoedingssituatie een onmisbare voorwaarde is voor de ontwikkeling van de jeugdige en dat wisselingen risico's voor de ontwikkeling van de jeugdige meebrengen (zie Van Ooijen, 2010). Deze stabiliteit en continuïteit blijkt echter voor een aanzienlijke groep pleegkinderen niet te worden gerealiseerd. Zo worden pleegkinderen vaak verplaatst. Het gemiddelde verplaatsingscijfer blijkt in Nederland iets gunstiger dan de cijfers uit Amerikaanse studies. Strijker en Knorth (2007, zoals beschreven in Van Ooijen & Strijker, 2010) beschrijven een gemiddeld aantal eerdere verplaatsingen van 1,3 in een periode van anderhalf jaar terwijl Amerikaanse studies (Pardeck, 1984; Zinn, 2006, zoals beschreven in Van Ooijen & Strijker, 2010) een gemiddelde van respectievelijk 1,8 en 1,9 verplaatsingen in één tot ruim anderhalf jaar rapporteren. Daarnaast laten de studies zien dat bij twintig tot 55 procent van de pleegkinderen van een stabiele leef- en opvoedsituatie kan worden gesproken. Hiermee wordt bedoeld dat er bij deze kinderen geen verplaatsingen plaatsvinden. Voor ongeveer twintig procent van de pleegkinderen blijkt er sprake te zijn van een zeer onstabiele leef- en opvoedingssituatie. Deze groep pleegkinderen werd gedurende de onderzoeksperiode drie maal of vaker geconfronteerd met een verandering van leef- en opvoedingsomgeving. Hoewel de onderzoekscijfers moeilijk vergelijkbaar zijn vanwege verschillen in definities, kan geconcludeerd worden dat zowel nationaal als internationaal onderzoek laat zien dat voor een aanzienlijke groep pleegkinderen sprake lijkt te zijn van een onstabiele leef- en opvoedingssituatie.

Hoewel een verplaatsing kan bijdragen aan een verbetering van de pleegzorgplaatsing, ongeveer zeventig procent van de verplaatsingen is het gevolg van een systeem- of beleidsgerelateerde beslissing zoals bijvoorbeeld dichter bij school gaan wonen (James, 2004), wordt in de literatuur veelal gewezen op de nadelige gevolgen van een verplaatsing. Zo blijkt uit divers onderzoek dat een verplaatsing de kans op een toename van internaliserend en externaliserend probleemgedrag vergroot. Dit geldt voor zowel pleegkinderen mét als pleegkinderen zonder aanvankelijk probleemgedrag (zie De Baat *et al.*; Van Ooijen, 2010; Van Ooijen & Strijker, 2010). Van den Bergh en Weterings (2007) wijzen op het ontstane trauma door het afbreken van een veilige gehechtheidsrelatie en de grote gevolgen hiervan voor het functioneren en het welbevinden van het pleegkind. Vanwege een (herhaaldelijke) wisseling van de primaire verzorger verliest het kind vertrouwen in de ander en zichzelf, en wordt de omgeving voor het kind onvoorspelbaar en chaotisch. Ook zal het pleegkind zich na elke verplaatsing opnieuw moeten aanpassen aan een onbekende sociale en fysieke omgeving, met nieuwe huisregels, onbekende huisgenoten en veelal een andere school. De voortdurende aanpassing aan een andere omgeving zal de ontwikkelingsbedreiging doen toenemen en kan leiden tot een gestagneerde ontwikkeling. Deze gestagneerde ontwikkeling wordt door het

pleegkind in zijn gedrag geuit en is zichtbaar in bijvoorbeeld een verminderde agressieregulatie, een negatief zelfbeeld en een toenemend wantrouwen in (nieuwe) opvoeders.

In de risico-indicatoren voor pleegzorg van de Inspectie Jeugdzorg (2012) zijn twee indicatoren opgenomen die betrekking hebben op de stabiliteit van de plaatsing. De eerste indicator is het aantal overplaatsingen. Deze wordt als volgt omschreven: 'Het aantal verplaatsingen van een kind wordt tot een minimum beperkt. Het is in het belang van het kind dat er zo min mogelijk verplaatsingen plaatsvinden, zodat er continuïteit in de opvoeding van het kind ontstaat en het kind niet steeds aan een nieuwe omgeving hoeft te wennen.' De tweede indicator is het percentage voortijdige beëindigingen van plaatsingen: 'Bureau Jeugdzorg maakt vooraf een inschatting hoe lang een kind in een pleeggezin zal verblijven. Soms loopt dat anders. Dat kan allerlei oorzaken hebben. Voor de ontwikkeling van een kind is een voortijdige beëindiging echter een ongewenste situatie omdat het onverwacht is en daarmee ingrijpt op de voorspelbaarheid en het perspectief van het kind.' In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op een (ongunstige) voortijdige beëindiging van een plaatsing.

Breakdown

Van de pleegzorgplaatsingen wordt vijftig tot vijftig procent voortijdig beëindigd (De Meyer, 2002, zoals beschreven door Van Ooijen & Strijker, 2010). Deze cijfers betreffen evenwel gunstig als ongunstig voortijdig beëindigde plaatsingen, een onderscheid dat door Van Ooijen (2010) wordt gemaakt. Wat voor het kind gunstig is, kan voor de pleegouders ongunstig zijn en vice versa. Dat wil zeggen dat niet elke voortijdig afgebroken plaatsing een mislukte plaatsing hoeft te zijn. Het gaat voornamelijk om een verschil in perceptie van beëindiging. Een breakdown is een ongunstig voortijdige beëindigde plaatsing. In zeer enge zin is een breakdown een voortijdig afgebroken pleegzorgplaatsing omwille van gedragsproblemen van het pleegkind. Ruimer gedefinieerd kan een pleegzorgplaatsing voortijdig worden afgebroken op initiatief van de ouders, pleegouders, het pleegkind, de pleegzorgaanbieder of de (gezins-)voogd. Soms wordt er gesproken over een gemaskeerde breakdown. Daarbij zijn alle partijen ((pleeg)ouders, pleegkind, ouder, pleegzorgaanbieder en aanmeldende instantie) het officieel eens met de beëindiging, maar zijn er voldoende signalen dat men het eigenlijk niet eens is met elkaar en dat alles wijst op een negatieve voortijdige beëindiging (Vanderfaellie & Van Holen, 2010). Pleegzorgplaatsingen kunnen om verschillende redenen voortijdig worden afgebroken. Veel genoemde redenen zijn: probleemgedrag van het pleegkind, conflicten tussen ouders en pleegouders en terugkeer van het pleegkind naar de ouders tegen het advies van de pleegzorgvoorziening of verwijzer (zie o.a. De Baat *et al.*). Strijker en Zandberg (2001) stellen vast dat in Nederland zo'n dertig procent van de langdurige pleegzorgplaatsingen (0-18 jaar) ongunstig voortijdig wordt beëindigd. Onder oudere pleegkinderen ligt dit percentage nog hoger. Onderzoek van Van Ooijen (2010) naar de continuïteit van pleegzorg onder 92 adolescente pleegkinderen (11-18 jaar) laat zien dat bijna de helft van de plaatsingen als breakdown wordt getypeerd.

De ervaring van één of meerdere breakdowns heeft veelal negatieve gevolgen voor de ontwikkeling van het pleegkind (Christiansen, Havik & Anderssen, 2010; Vanderfaellie en Van Holen, 2010). Genoemde gevolgen zijn bijvoorbeeld een verminderde agressieregulatie, een negatief zelfbeeld en een toenemend wantrouwen in (nieuwe) opvoeders. Maar ook het ontstaan of toenemen van gedragsproblemen, dalende schoolresultaten en een afname van de kans op hereniging met de ouders. Het vermogen van het pleegkind om zich aan (nieuwe) opvoeders te binden neemt verder af, waardoor er een negatieve spiraal van toenemende gedragsproblemen en een verhoogd risico op nog een toekomstige breakdown ontstaat (zie o.a. Van Ooijen, 2010). Voor het pleeggezin leidt een breakdown veelal tot spanningen in de gezinsrelaties en gevoelens van falen bij de pleegouders. Dit kan leiden tot burn-out van het pleeggezin en het verlies van een pleeggezin voor de zorgaanbieder (zie o.a. De Baat *et al.*).

Factoren geassocieerd met breakdown

In de literatuur komen diverse factoren naar voren die samenhangen met een breakdown. Het gros is onder te verdelen in pleegkindfactoren en pleeggezinfactoren (zie o.a. De Baat *et al.*; Christiansen *et al.*, 2010; Van Ooijen & Strijker, 2010). Deze factoren worden hier kort uiteengezet.

Een drietal *pleegkindkenmerken* komt naar voren komen als voorspeller van een breakdown. Ten eerste is de leeftijd van het pleegkind bij plaatsing in het pleeggezin belangrijk. Hoe ouder het pleegkind bij plaatsing, hoe groter het risico op een breakdown. De tweede factor betreft het probleemgedrag bij aanvang van de plaatsing en gedurende het verblijf in het pleeggezin. De kans op een breakdown is twee keer zo groot voor pleegkinderen met

ernstig externaliserend probleemgedrag in vergelijking met pleegkinderen waarbij geen sprake is van deze gedragsproblemen. De laatste factor betreft de hulpverleningsgeschiedenis van het pleegkind. Voor pleegkinderen die in het verleden meer verplaatsingen hebben meegemaakt blijkt een verhoogde kans op een breakdown van de actuele plaatsing. Overigens staan deze drie kenmerken niet los van elkaar, zo hangt een geschiedenis van veel verplaatsingen samen met een toename van externaliserend probleemgedrag en neemt de kans op veel verplaatsingen toe naarmate het pleegkind ouder is.

De literatuur is minder consistent wat betreft specifieke *pleeggezin*factoren als voorspeller van een breakdown. In diverse onderzoeken worden tegenstrijdige conclusies getrokken. Zo is er geen eenduidig beeld of de leeftijd van de pleegmoeder of de aanwezigheid van en het leeftijdsverschil met andere kinderen in het pleeggezin geassocieerd zijn met de kans op een breakdown. Ook worden tegenstrijdige resultaten gevonden met betrekking tot het type pleeggezin en de kans op een breakdown. Onderzoek naar het opvoedingsgedrag van pleegouders en de effecten ervan op de ontwikkeling van de pleegkinderen is nauwelijks voorhanden. Het lijkt er echter wel op dat de mate waarin pleegouders ondersteuning bieden aan het kind samenhangt met de kans op een breakdown. Plaatsingen waarbij pleegouders aansluiten bij de ontwikkelingsleeftijd van het pleegkind, het pleegkind de mogelijkheid bieden om over zijn verleden te praten en pleegouders toezicht houden op het doen en laten van het pleegkind blijken minder vaak te eindigen in een breakdown. Het opvoedingsgedrag van pleegouders is echter gerelateerd aan het probleemgedrag van het pleegkind, de aanhoudende confrontatie met probleemgedrag resulteert in een vermindering van steunend opvoedingsgedrag en een toename van autoritaire controle.

Andere factoren die mogelijk samen hangen met een breakdown zijn ouderfactoren, interculturele factoren factoren met betrekking tot de hulpverlening. De literatuur over de relatie tussen *ouderkenmerken* en een mogelijke breakdown is zeer summier. In het beperkte onderzoek zijn enkele ouderkenmerken geassocieerd met breakdown, zo hebben pleegkinderen van ouders met een alcohol- of drugprobleem een grotere kans op een breakdown. Onderzoek naar de invloed van het contact en de betrokkenheid van ouders bij de plaatsing van hun kind laat tegenstrijdige resultaten zien (De Baat *et al.*; Van Ooijen & Strijker, 2010). Er is weinig tot geen onderzoek verricht naar *interculturele factoren* en breakdown. Het onderzoek dat er is, is niet eenduidig. Ondanks het feit dat voordelen van culturele matching door verschillende onderzoekers worden benadrukt, blijkt ook uit onderzoek dat niet bewezen is dat plaatsingen die matchen op etniciteit betere resultaten opleveren dan plaatsingen die dat niet doen. Voor pleegkinderen zelf staat een pleeggezin uit hun eigen cultuur niet bovenaan in de prioriteitenlijst. Voor hen is het vooral belangrijk dat ze zich thuis voelen in het pleeggezin. Cultuur kan daarin een rol spelen, maar is voor de kinderen geen doorslaggevende criterium (Van der Aa, 2011 en Staarman, 2011, zoals beschreven in De Baat *et al.*). In reviews komen niet direct hulpverleningskenmerken als risicofactoren naar voren. Wel benoemen Christiansen en collega's (2010) in hun onderzoek naar breakdown onder zeventig Noorse kinderen (6-12 jaar oud) dat een breakdown mogelijk voorkomen had kunnen komen wanneer de sociale werkers eerder hadden ingegrepen, zich meer verantwoordelijk hadden gevoeld.

Continuïteit bevorderen

Om een breakdown te voorkomen is het van belang dat men kennis heeft van de risicofactoren om hierop te kunnen participeren, de continuïteit van de plaatsing kan dan gewaarborgd worden. Het is dan ook zinvol om gedurende de plaatsing het (ervaren) probleemgedrag te monitoren zodat plaatsingen waarbij het risico op een breakdown toeneemt, vroegtijdig kunnen worden gesignaleerd (Van Ooijen & Strijker, 2010). Als een pleegkind meer nodig heeft in het pleeggezin dan met reguliere opvoedingsondersteuning en pleegzorgbegeleiding geboden kan worden, is aanvullende hulpverlening nodig om de problemen van het pleegkind te verminderen. Naast de aanpak van het probleemgedrag wordt het verbeteren van vaardigheden van pleegouders om zo beter met het probleemgedrag om te kunnen gaan, gezien als een basis voor een stabiele pleegzorgplaatsing (Zoon, 2014). Informatie over extra in te zetten interventies vindt u in de review 'Effectieve interventies voor pleegkinderen en pleegouders' (Zoon, 2014).

De rol van de pleegzorgbegeleider

Indien de betrokken pleegzorgmedewerkers voorafgaand aan de plaatsing meerdere risicofactoren signaleren, is het van belang dat bij hen 'waarschuwingsslampjes' gaan branden waarmee ze gewezen worden op het risico van een breakdown (Strijker & Knorth, 2007). Het is essentieel om een nauwkeurige analyse te maken van de hulpvraag van het pleegkind en de benodigde kwaliteiten van het pleeggezin. Indien er noodzakelijkerwijs sprake

is van een niet optimale match kan door middel van deze analyse bij aanvang van de plaatsing worden bepaald welke (aanvullende) ondersteuning aan het pleegkind en/of het pleeggezin geboden dient te worden om de kans op een succesvol verlopen plaatsing te vergroten (Van Oijen, 2010). Volgens Doelling en Johnson (1990) is het zorgvuldig matchen van pleegkinderen en pleeggezinnen de belangrijkste voorspeller van betere pleegzorguitkomsten. Meer informatie over de voorbereiding en matching van een pleegzorgplaatsing is te vinden in 'Voorbereiding, selectie en matching in pleegzorg: wat werkt?' (De Baat, 2014).

Een belangrijke taak van de pleegzorgbegeleider is om te signaleren of pleegouders nog voldoende draagkracht hebben voor de opvoeding en verzorging van het pleegkind. Voor een succes van de pleegzorgplaatsing is het van belang dat pleegouders in staat zijn pleegkinderen de ondersteuning en opvoeding te bieden die zij nodig hebben (De Baat & De Lange, 2013). Er zijn verschillende beschermende factoren voor de draagkracht, zoals: een goede relatie tussen de pleegouders, steun vanuit het sociale netwerk, een goede gezondheid van pleegouders en kinderen en een opvoedingsstijl die past bij (de problematiek van) het kind. Beschermende factoren voor de draaglast zijn bijvoorbeeld: duidelijk toekomstperspectief van het kind, regelmaat en continuïteit in het contact tussen kind en ouders, weinig gedragsproblemen bij het kind. Een goede begeleiding van pleegouders en een goede werkrelatie tussen pleegouders en de pleegzorgbegeleider dragen positief bij aan de stressbeleving en de tevredenheid van pleegouders (De Baat *et al.*). Meer informatie over begeleiding van pleegouders is te vinden in 'Begeleiden van pleegouders: wat werkt?' (Daamen, 2014a). Informatie over de samenwerking kunt u vinden in de review 'Ouders, pleegouders en professionals: posities en samenwerking' (Daamen, 2014b).

Uit onderzoek komen verschillende kenmerken van pleegzorgwerkers naar voren die zouden kunnen bijdragen aan succesvolle pleegzorgplaatsingen, namelijk (zie De Baat *et al.*):

- responsiviteit voor de behoeften van het pleegkind, de ouders en het pleeggezin;
- betrouwbaarheid;
- goede bereikbaarheid;
- openheid naar de pleegouders over de problemen van het pleegkind. Pleegouders waren in staat om te gaan met zeer moeilijk gedrag van hun pleegkind als ze van tevoren wisten waar ze aan begonnen, als de problemen niet werden gebagatelliseerd en als de pleegzorgbegeleider adequaat reageerde op een verzoek om hulp;
- efficiëntie in het behandelen van betalingen en klachten;
- ingrijpen wanneer een pleegzorgplaatsing uit de hand dreigt te lopen;
- zorgvuldigheid in het behandelen van afgebroken plaatsingen;
- geen partij kiezen wanneer er beschuldigingen worden geuit.

Ondersteuning bij verplaatsingen

Wanneer een verplaatsing niet vermeden kan worden, is het van belang de verplaatsing zo soepel mogelijk te laten verlopen. Er is nauwelijks onderzoek gedaan naar wat werkt bij het overplaatsen van pleegkinderen. Volgens het Social Care Institute for Excellence (Scie, 2004) zijn er aanwijzingen dat wanneer een kind wordt overgeplaatst, het helpt als:

- de huidige opvoeder positief is en het kind stimuleert om ook positief te zijn (bijvoorbeeld door de nieuwe kamer van het kind te bewonderen),
- de huidige opvoeder de nieuwe opvoeder vertelt waar het kind wel en niet van houdt,
- er contact blijft bestaan met de vorige opvoeders. Dit kan eventueel in frequentie afnemen.

Algemene uitgangspunten om de stress tijdens (het traject van) de overplaatsing te verminderen zijn het bevorderen van continuïteit, overzichtelijkheid en afstemming (Bastiaensen & Kramer, 2012). Concreet houdt dit onder meer in:

- zo duidelijk en kort mogelijk en zo dicht mogelijk bij de realiteit blijvend de reden van de overplaatsing benoemen en vragen van het kind hierover beantwoorden;
- zo veel mogelijk eenduidigheid en overeenstemming in de boodschap die door alle betrokkenen aan het kind wordt gegeven;
- de toekomstige woonplek zo concreet mogelijk maken (door het nieuwe huis, bed, stoel, dieren, speelgoed en mensen te laten zien);
- toestemming van en voorbereiding door de eerdere opvoeders voor en op de nieuwe plek;

- het traject van overplaatsing visueel ondersteunen door het maken van bijvoorbeeld een kalender of pictogrammen;
- zo veel mogelijk bekendheid en vertrouwdheid voor het kind inbouwen qua plaats en personen die het traject begeleiden;
- momenten van afscheid en omschakeling begrenzen in tijd en volgens een vast ritueel laten verlopen;
- zo volledig mogelijke eenheid en (schriftelijke) overdracht betreffende praktische zaken die voor het kind van belang zijn zoals zindelijkheid, voeding, medicijngebruik, verzorgende spullen, gewoontes rond eten en slapen, geloofsovertuiging en rituelen binnen het gezin en persoonlijke eigendommen zoals knuffel, speentje, speelgoed, kleding, fotoboeken en levensboek (Bastiaensen & Kramer, 2012).

Conclusie

Continuïteit en voorspelbaarheid zijn belangrijk voor de ontwikkeling van een kind. Het is dan ook van belang dat overplaatsingen binnen pleegzorg zoveel als mogelijk moeten worden voorkomen. Deze stabiliteit en continuïteit blijkt echter voor een aanzienlijke groep pleegkinderen niet te worden gerealiseerd. Zo worden pleegkinderen vaak verplaatst. Van deze verplaatsingen is een aanzienlijk deel eerder beëindigd dan gepland en wordt de verplaatsing als ongunstig gekenmerkt. Men spreekt dan over een breakdown.

Zowel voor verplaatsingen als breakdowns worden in de literatuur negatieve gevolgen voor de ontwikkeling van het pleegkind gerapporteerd. Zo bestaat er een samenhang tussen het aantal verplaatsingen en de toename van gedragsproblemen bij pleegkinderen en blijkt een breakdown geassocieerd te zijn met een toenemend wantrouwen jegens (nieuwe) opvoeders. Het vermogen van het pleegkind om zich aan (nieuwe) opvoeders te binden neemt verder af, waardoor er een negatieve spiraal van toenemende gedragsproblemen en een verhoogd risico op nog een toekomstige breakdown ontstaat. Uit de onderzoeksliteratuur kan worden opgemaakt dat een drietal pleegkindkenmerken bij herhaling naar voren komen als voorspellers van een breakdown: leeftijd, probleemgedrag en hulpverleningsgeschiedenis.

Er is weinig literatuur beschikbaar naar wat werkt bij het tegengaan van een breakdown. Om de continuïteit van de plaatsing te waarborgen en te bevorderen worden de genoemde drie kenmerken als aangrijpingspunt genomen. Wat van belang lijkt te zijn is dat pleegzorgmedewerkers bewust zijn van de negatieve gevolgen van een breakdown zodat er ‘waarschuwingsslampjes’ gaan branden wanneer zij vooraf aan de plaatsing meerdere risicofactoren signaleren. Een zorgvuldige matching van pleegkinderen en pleeggezinnen is belangrijk, waarbij een nauwkeurige analyse is gemaakt van de hulpvraag van het kind en de kwaliteiten van het gezin. Tijdens de plaatsing is monitoring van het gedrag van het kind en de draagkracht van het gezin van belang. Er kan dan tijdig extra begeleiding en ondersteuning geboden worden.

Literatuur

- Baat, M. de (2014). Voorbereiding, selectie en matching in pleegzorg: wat werkt? Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Baat, M. de, Bergh, P. van den, & Lange, M. de. Onderbouwing Richtlijn Pleegzorg. Utrecht: Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging voor pedagogen en onderwijskundigen.
- Baat, M. de, & Lange, M. de (2013). Modulebeschrijving pleegzorgbegeleiding. Utrecht: Kenniskring Pleegzorg en het Nederlands Jeugdinstituut.
- Bastiaensen, P., & Kramer, M. (2012). De Kleine Gids Pleegzorg. Juridisch en Pedagogisch (ver)antwoord. Deventer: Kluwer.
- Bergh, P. M. van den, & Weterings, A. M. (2007). Pleegzorg, jeugdzorg voor het kind: Pedagogische besluitvorming bij uithuisplaatsing. Utrecht: Agiel.
- Christiansen, O., Havik, T., & Anderssen, N. (2010). Arranging stability for children in long-term out-of-home care. *Children and Youth Services Review*, 32(7), 913-921.
- Daamen, W. (2014a). Begeleiden van pleegouders: wat werkt? Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Daamen, W. (2014b). Ouders, pleegouders en professionals: posities en samenwerking. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Doelling, J., & Johnson, J. (1990). Predicting success in foster placement: the contribution of parent-child temperament characteristics. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60, 585-593.
- Inspectie Jeugdzorg (2012). Risico-indicatoren pleegzorg. Utrecht: Inspectie Jeugdzorg.
- James, S. (2004). Why do foster care placements disrupt? An investigation of reasons for placement change in foster care. *Social Service Review*, 78(4), 601-627.
- Oijen, S. van (2010). Resultaat van pleegzorgplaatsingen: Een onderzoek naar breakdown en de ontwikkeling van adolescente pleegkinderen bij langdurige pleegzorgplaatsingen. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Ooijen, S. van, & Strijker, P. (2010). Het verplaatsen van kinderen. In P. M. van den Bergh & A. M. Weterings (Red.), *Pleegzorg in perspectief* (pp. 195-209). Assen: Van Gorcum.
- Pleegzorg Nederland (2014). Factsheet pleegzorg 2013. Utrecht: Pleegzorg Nederland.
- Social Care Institute for Excellence (SCIE) (2004). SCIE guide 7: Fostering. London: SCIE.
- Strijker, J., & Knorth, E. J. (2007). Verplaatsingen van pleegkinderen. Een onderzoek naar verplaatsingsgeschiedenis en plaatsingsverloop bij kinderen in de langdurige pleegzorg. *Kind en adolescent*, 28(1), 32-45.
- Strijker, J., & Zandberg, Tj. (2001). Matching in de pleegzorg. Hulpvraag versus aanbod. Amsterdam: SWP.
- Vanderfaeillie, J., & Holen, F. van (2010). Het verloop van pleeggezinplaatsingen. In P. M. van den Bergh & A. M. Weterings (Red.), *Pleegzorg in perspectief* (pp. 178-193). Assen: Van Gorcum.
- Zoon, M. (2014). Effectieve interventies voor pleegkinderen en pleegouders. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Bijlage: Methode literatuuronderzoek

In de zoektocht naar literatuur over het onderwerp 'continuïteit' is gebruik gemaakt van de databases Psychinfo, OVID Medline en Web of Science en de ADOC reference database voor de periode januari 2000 tot mei 2014. In deze zoekmachines is gezocht in de abstracts en op keywords. Er is gebruik gemaakt van de zoektermen permanency, stability, breakdown of disrupt* in combinatie met foster placement*, foster care, foster child*, foster parent* of foster famil*.

Met de Nederlandse zoektermen stabiliteit, breakdown en beëindiging plaatsing in combinatie met de termen pleegzorg en pleegkind en pleegouders is ook specifiek gezocht in de eerste tien pagina's van Google Scholar. Hiernaast zijn de referentielijsten van de boeken/bronnen/artikelen doorzocht op verdere relevante referenties. De websites van CWLA, BAAF, REES centre en SCIE zijn doorzocht op bronnen die voor het onderwerp relevant waren. Boeken, proefschriften, reviews, rapporten en empirische artikelen konden worden geïncludeerd, maar ervaringsverhalen en case-studies zijn niet in beschouwing genomen voor de reviews. Zowel Engelstalige als Nederlandstalige bronnen konden worden geïncludeerd.

In het Verenigd Koninkrijk is ervoor gekozen om bij langdurige pleegzorg, waarbij geen zicht is op hereniging in het belang van het kind, te kiezen voor adoptie om zo een meer continuïteit voor het kind te garanderen. Daarom zijn in het overzicht ook artikelen over adoptie vanuit pleegzorg toegevoegd.

De search is verricht door Gera ter Meulen (ADOC).